

UOT 37.061

[https://doi.org/10.30546/ifs.2025.1\(44\).67](https://doi.org/10.30546/ifs.2025.1(44).67)

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCANDA AİLƏ SİYASƏTİNİN ƏSAS PRİNSİPLƏRİ

Lalə Mövsümova

AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu, **Azərbaycan**

lalamovsum@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0001-0227-6155>

Xülasə. Təqdim olunan məqalədə biz artıq mövcud ailə dövlət siyasətinin təhlilinə cəhd edəcək, bu sahədə bəzi təkliflər irəli sürəcək, tədqiq etdiyimiz sahədə mövcud və mümkün problemlərin aradan qaldırılması istiqamətində yeni yanaşmaların işlənilib hazırlanmasına çalışacağıq. Biz ailənin sosial tələbatını nəzərə alan prinsipial yeni konsepsiyanın reallaşdırılması yollarını təklif edəcək; dövlət və ictimai tikinti spektrində ailənin yeri və rolunu müəyyənləşdirəcək; spesifik şəraitdən asılı olmayaraq, bütün səviyyələrdə ailənin tələblərinə riayət edilməsinə nəzarət olunması üçün şəffaf şəraitin yaradılması formalarını təklif edəcəyik.

Açar sözlər: müstəqil Azərbaycan, dövlət ailə siyasəti, ailənin statusu, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, milli-mənəvi dəyərlər sistemində ailə institutu, Ailə Məcəlləsi.

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ СЕМЕЙНОЙ ПОЛИТИКИ В НЕЗАВИСИМОМ АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Лала Мовсумова

Резюме. В представленной статье мы попытаемся проанализировать существующую семейно-государственную политику, выдвинуть некоторые предложения в этой области, а также поработать над формированием новых подходов по устранению существующих и возможных проблем. Мы предложим пути реализации принципиально новой концепции, учитывающей социальные потребности семьи; определить место и роль семьи в спектре государственного и социального строительства; предложим формы создания прозрачных условий контроля за соблюдением семейных требований на всех уровнях, независимо от конкретных обстоятельств.

Ключевые слова: независимый Азербайджан, государственная семейная политика, семейный статус, Конституция Азербайджанской Республики, институт семьи в системе национально-нравственных ценностей, семейный кодекс

BASIC PRINCIPLES OF FAMILY POLICY IN INDEPENDENT AZERBAIJAN

Lala Movsumova

Abstract. In the presented article we will try to analyze the existing family-state policy, put forward some proposals in this field, and work on the development of new approaches to eliminate existing and possible problems in the sphere we study. We will propose ways to realize a fundamentally new concept, taking into account the social needs of the family; determine the place and role of the family in the spectrum of state and social construction; suggest forms of creating transparent conditions of control over the observance of family requirements at all levels, regardless of specific circumstances.

Keywords: Independent Azerbaijan, state family policy, family status, Constitution of the Republic of Azerbaijan, family institute in the system of national moral values, Family Code.

Giriş

Dövlət ailə siyasəti – ailənin möhkəmləndirilməsi, inkişafı, müstəqilliyi, hüquqlarının müdafiəsi məqsədilə dövlətlə münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsi əsasında ailəyə bir sosial institut kimi istiqamətlənmiş dövlət fəaliyyətinin kompleks sistemidir. Bu siyasət prinsiplərinin təşkilati, iqtisadi, hüquqi, elmi, informasiya, təbliğat və kadr xarakterli ölçü və keyfiyyətlərinin yaxşılaşdırılmasına yönəldilmişdir.

Dövlət ailə siyasəti sosial siyasətin müstəqil istiqaməti olub, ailənin yalnız spesifik problemlərini həll edir; ailəni və dövləti münasibətlərin yeni səviyyəsinə qaldırır. İlk dəfə olaraq ailə bütöv bir tam kimi, yəni sosial institut kimi, dövlət ailə siyasətinin, eyni zamanda dövlət qayğısının və dəstəyinin obyektinə çevrilir.

Müasir dövlət ailə siyasəti XX yüzilliyin 90-cı illərindən başlayaraq, yəni cəmiyyət ailəyə münasibətdə dövlətin məqsədyönlü proqramına ehtiyac duyulduğunu dərk etdikdən sonra formalaşmağa başlamışdır.

Dövlət sosial siyasətinin məqsədi və əsas prinsipləri Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit olunduğu və zəmanət verildiyi kimi, ümumbəşəri dəyərlərin üstünlüyünə, demokratik əsaslara söykənən sosial-hüquqi dövlətin quruculuğuna əsaslanır. Burada Azərbaycanın sosial siyasətə önəm verən bir dövlət kimi, dəqiq müəyyənləşdirilmiş və “siyasəti insanın ləyaqətli həyatını və azad inkişafını təmin edən şəraitin yaradılmasına”, “ailəyə dövlət dəstəyi”nə yönəldilmişdir.

Ailə siyasəti varisliyə və uzunmüddətliyə əsaslanır; dövlət sosial siyasətinin prinsipləri müxtəlif səviyyələrdə dəyişməzdir, lakin müntəzəm olaraq sistematik elmi və metodoloji təkmilləşdirmələr, onların həyata tətbiq edilməsi və reallaşdırılması üçün maliyyə vəsaitləri tələb edir.

Müstəqil Azərbaycanda ailə siyasətinin əsas prinsipləri

Tarixən ailə Azərbaycan xalqının milli mentalitetində mühüm yer tutmuş, sosial strukturun ayrılmaz elementi, cəmiyyətin özəyini təşkil etmişdir. Milli-mənəvi dəyərlər məhz ailə müstəvisində qorunub saxlanılaraq nəsildən-nəslə ötürülmüşdür. Müxtəlif mərhələlərdə ailə institutu tarixi inkişafın təsirinə məruz qalsa da, bu sahədə mövcud olan fundamental dəyərlər dəyişməz qalmış və müasir dövrə qədər gəlib çatmışdır.

Milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasının və ümumbəşəri ideallarla uzlaşdırılmasının vacibliyini vurğulayan Ümummillə lider Heydər Əliyev deyirdi: “Biz müasir dünyada yaşayırıq. Azərbaycan azad, sərbəst və açıq ölkədir, dünyanın bütün ölkələri ilə hərtərəfli əlaqələr qurur və bundan sonra da quracaqdır... Ölkəmizi, xalqımızı dünyaya olduğu kimi göstərmək və xalqımızın mənəvi dəyərlərini, nailiyyətlərini dünyada təbliğ etmək bizim ən əsas vəzifəmizdən biridir. Eyni zamanda ümumbəşəri, dünyəvi dəyərlərdən səmərəli istifadə etmək, onları öz mənəvi dəyərlərimizlə birləşdirmək və xalqımızın mənəviyyatını zənginləşdirmək bizim əsas vəzifələrimizdən biridir... Bizim milli, mənəvi dəyərlərimizin ümumbəşəri dəyərlərlə sintezi, birləşdirilməsi xalqımızın mənəviyyatını zənginləşdirib və bundan sonra da zənginləşdirəcəkdir” (1; s. 202-203).

Bu mənada Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlər sistemində ailə institutu möhkəm yer tutur. Müstəqil Azərbaycanda ailə siyasətinin formalaşması məsələsinə böyük diqqət göstərmiş Ulu öndər Heydər Əliyev bu sahədə mövcud olan problemlərin həlli istiqamətində ardıcıl və məqsədyönlü fəaliyyət göstərmişdir. O, müstəqil Azərbaycan Respublikasına rəhbərlik etdiyi 1993-2003-cü illər ərzində ailə siyasəti ilə bağlı məsələlərin normativ-hüquqi tənzimlənməsi və əməli həllini prioritet vəzifələrdən biri hesab etmiş və bu vəzifələrin həlli istiqamətində bir sıra önəmli addımlar atmışdır.

Bu sırada Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsini önə çəkmək istərdik: “1. Cəmiyyətin əsas özəyi kimi, ailə dövlətin xüsusi himayəsindədir. 2. Uşaqların qayğısına qalmaq və onları tərbiyə etmək valideynlərin borcudur. Bu borcun yerinə yetirilməsinə dövlət nəzarət edir. 3. Valideynləri və ya qəyyuqları olmayan, valideyn qayğısından məhrum olan uşaqlar dövlətin himayəsindədirlər. 4. Uşaqları onların həyatına, sağlamlığına və ya mənəviyyatına təhlükə törədə

bilən fəaliyyətə cəlb etmək qadağandır. 5. 15 yaşına çatmamış uşaqlar işə götürülə bilməzlər. 6. Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə dövlət nəzarət edir” (2).

Konstitusiyanın 34-cü maddəsi hər kəsin təbii hüququ olan nikah hüququnu təsbit edir. Həmin maddəyə görə, hər kəsin qanunla nəzərdə tutulmuş yaşa çatdıqdan sonra ailə qurmaq hüququ vardır. Nikah könüllü razılıq əsasında bağlanır. Göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikasında ailənin cəmiyyətin əsas özəyini təşkil etməsi və dövlətin xüsusi himayəsində olması, hər kəsin ailə qurmaq hüququndan istifadə etməsi özünün konstitusion təsbitini tapmışdır.

Bu təməl prinsiplər Azərbaycan Respublikasında dövlət ailə siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyən edən Ailə Məcəlləsində (Azərbaycan Respublikasının 28 dekabr 1999-cu il tarixli, 781 IQ sayılı Qanun ilə qəbul edilmişdir) daha da inkişaf etdirilmişdir (3). Bu Məcəllə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında nəzərdə tutulmuş əsas insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına uyğun olaraq ailə münasibətləri iştirakçılarının hüquq və vəzifələrini, dövlət orqanlarının bu sahədəki səlahiyyətlərini, habelə vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydə alınması qaydalarını tənzimləyən normaları müəyyən edir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsində ailənin dövlətin himayəsində olması, analıq, atalıq və uşaqlığın qanunla mühafizəsi təsbitini tapmışdır. Məcəllə həmçinin Konstitusiyaya uyğun olaraq ailədə kişi və qadının hüquq bərabərliyini müəyyən etməklə, valideynlərin hüquq və vəzifələrini tənzimləyir.

Məcəlləyə dəyişikliklər və əlavələr də öz yerini sənədlərdə və Məcəllənin özündə tapmışdır.

Ailə problemləri sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri bunlardır:

- ailə institutunun möhkəmləndirilməsi;
- cəmiyyətin əsas özəyi kimi, ailə dövlətin himayəsindədir;
- ailə hüquqlarının reallaşdırılmasının müdafiəsi ilə bağlı qanunla müəyyən edilmiş qaydada dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi;
- milli-mənəvi dəyərlər sisteminin mühüm hissəsi olan ənənəvi ailə dəyərlərinin qorunub saxlanılması;
- ailələrin sosial rifahının və etibarlı sosial müdafiəsinin təmin edilməsi;
- aztəminatlı, çoxuşaqlı və digər kateqoriyalara aid olan ailələrə dövlət qayğısının göstərilməsi, onların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi;
- yoxsulluğun və işsizliyin aradan qaldırılması;
- ailə sahibkarlığının inkişaf etdirilməsi;
- ailənin sağlamlığının qorunması;
- əhaliyə keyfiyyətli təhsil almaq imkanlarının yaradılması;
- ailələrin inkişafı üçün hərtərəfli şəraitin yaradılması;
- zəruri hallarda qəyyumluğun və himayənin həyata keçirilməsi;
- narkoloji xəstəliklərin, erkən nikahların, ailədə zorakılığın və ailənin inkişafına mane olan digər halların qarşısının alınması;
- ətraf mühitin qorunması, insanların sağlamlığına mənfi təsir göstərən halların aradan qaldırılması (4;7).

Müstəqil Azərbaycanda ailə siyasətinin əsas prinsipləri uğurla həyata keçirilir. Belə ki, ailə dəyərlərinin əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirən Prezident İlham Əliyevin Sərəncamı ilə Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması isə müstəqil respublikamızın ailə siyasətinin həyata keçirilməsində yeni mərhələnin başlanğıcını qoymuşdur. Bu gün respublika üzrə ailələrin sayı 1 milyon 800 minə yaxındır. Ailə problemlərinin həlli dövlətin daima diqqət mərkəzindədir. Belə ki, Azərbaycan dövləti ailə siyasətinin düzgün məcrada həyata keçirilməsi üçün:

- gənclərin uşaqlıqdan başlayaraq ailə həyatına hazırlanması;
- gənc ailənin reproduktiv sağlamlığının qorunması;
- ailə mənəviyyatının möhkəmləndirilməsi, sosial-psixoloji inkişafı, uşaqların tərbiyəsi;
- ailənin sosial müdafiəsi və s. bu kimi istiqamətlərdə durmadan məqsədyönlü tədbirlərin həyata keçirilməsi bir sıra dövlət sənədlərində də öz əksini tapmışdır.

“Azərbaycan Respublikasının Demografik İnkişaf Konsepsiyası” bu sahədə dövlət siyasətinin aşağıdakı prioritet tərəflərini müəyyən edir:

- aztəminatlı uşaqlı ailələrə, əlillərə, qaçqın və məcburi köçkünlərə ünvanlı sosial yardım göstərilməsi;
- əhalinin bütün sosial-demoqrafik qurumları və təbəqələri üçün sağlam həyat tərzinin təmin edilməsi;
- ana və uşaqların sosial müdafiəsi və mühafizəsinin gücləndirilməsi;
- əhalinin sağlamlığının və həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması;
- əhalinin reproduktiv sağlamlığının yaxşılaşdırılmasına yönəldilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- təhsil və məşğulluq sisteminin inkişaf etdirilməsi;
- aztəminatlı əhaliyə, o cümlədən çoxuşaqlı ailələrə, əlillərə və s. pulsuz səhiyyə xidmətinin göstərilməsi.

Bir sözlə, əsas Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş ailə siyasəti hazırda uğurla davam etdirilir. Bu isə Azərbaycanda ailə institutunun milli dəyərlər əsasında inkişafı üçün real zəmin yaradır.

Nəticə

Müasir dövrdə Dövlət Ailə Siyasətinin daha da təkmilləşdirilməsi istiqamətində iş müvəffəqiyyətlə davam etdirilir. Bununla yanaşı, göstərmək lazımdır ki, bu proses davamlı, dinamik inkişafda olmaqla bərabər, müasir ailənin formalaşmağa başladığı dövrdən etibarən, onun yaranması, təşəkkülü və fəaliyyəti ilə bağlı bütün proseslərin müsbət və mənfi tərəflərinin dəqiq və hərtərəfli təhlilini tələb edir.

Biz istərdik ki, tədqiqatın yekununu Azərbaycanın Birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, UNESCO-nun və İSESCO-nun Xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı Mehriban Əliyevanın ailə haqqında dediyi sözlərlə yekunlaşdıraq: “Biz azərbaycanlılar üçün əsrlər boyu ailə, uşaqlar müqəddəs olubdur” (5).

Azərbaycan ailəsinin “müqəddəslik” statusuna qədər yüksəldirilməsi, özü-özlüyündə bizim hər birimiz üçün ailənin nə dərəcədə önəmli olduğunu bir daha sübut edir. Bu, ailənin statusunun sarsılmazlığına dəlalət edir. Azərbaycan dövləti ailənin dəstəklənməsi, bu sahədə mövcud olan zəruri problemlərin həlli istiqamətində durmadan fəaliyyət göstərir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, məktublar və s. Azərbaycan Gəncləri Gününə həsr edilmiş bədii-idman Bayramında nitq. Bakı İdman Sarayı (2 fevral 1998-ci il). Azər nəşr, Kitab 14, Bakı, 2005
2. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası. Bakı, “Hüquq ədəbiyyatı” nəşriyyatı, 2009
3. Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi. Bakı, Qanun, 2003 Vnesh Expert Service
4. Ailənin əlifbası. Bakı, 2009
5. M. Əliyeva. Azərbaycan qadınlarının III Qurultayında çıxış. “Xalq” qəzeti, 27 sentyabr, 2008, № 217

Rəyçi: f.e.d., prof. Rəna Mirzəzadə